

Termeni mai puțin cunoscuți utilizați în documente medievale (III)¹

În tarifele vamale ale Țării Românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, o serie de articole importate cu denumiri turcești sau grecești, adaptate sistemului fonetic românesc, au și explicații românești, dând chiar impresia unui mic dicționar bilingv. de mare ajutor, mai ales pentru filologi. Vom cita, în continuare, câteva exemple mai semnificative:

ALOÏ, adică sare sabră (Ms. 98–1822). Pentru a fi sigur de sens, copistul precizează că e vorba de „sare“, adică extract de „sabr“, care provine din tc. *sabyr/sabur* (Scriban, *Dicț.*, p. 145, DLR, X₁, p. 6²) și are două sensuri: a) numele a două specii de aloe (Aloë ferox și Aloë succotrina); b) rășină de culoare brună, cu miros plăcut și gust amar, extrasă din sucul frunzelor de sabur și întrebuințată în farmacie (turcism învechit, rar). În cazul nostru este vorba de cel de-al doilea sens.

BALÂC DIȘ, adică dinte de pește (Ms. 98–1818; Ms. 98–1819), se referă la dentiția unor specii de animale marine ca balene, morse etc., utilizată în industria farmaceutică (Gh. Ghibănescu, *Catastihul vâmlilor Moldovei 1765*, Iași, 1922, p. 42) și este traducerea cuvintelor turcești „diș“ = dinte și „balyk“ = pește (M. Grecu, A. Baubec, Zeidula Mambet, *Dicț. rom.–turc*, p. 105).

CERCEVE CHIAT (CERCEVECHIA), adică hârtie de Franța (Ms. 98–1818; Ms. 98–1822) este traducerea turcească a termenilor „kâğit“ = hârtie, scrisoare, act, document (A. Baubec, M. Grecu, *Dicț. turc-rom.*, p. 179), în care semnul „^“ pe „a“ palatalizează consoana precedentă, iar „ğ“ nu se pronunță (se pronunță chiat) (ibid., p. 11–12) și „çerçeve“ = ramă, cadru, cercevea (ibid., p. 70). Hârtia adusă din alte țări era împachetată în cutii de lemn, în niște cadre, de unde și această denumire.

CROCOS sau șofran (Ms. 98–1818; Ms. 109–1823) este cuvântul grecesc „krokos“, care înseamnă șofran (Lambros Peșinis, *Dicț. grec-rom.*, p. 265) și este denumirea latinească a brândușei galbene *Crocus aureus* (Z. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1929, apud DA, I₁, p. 640). Și în acest caz este vorba de un extract utilizat în farmacie sau boiangerie pentru culoarea sa galbuie.

¹ Vezi *Glosar I*, în „Arhiva Românească“, tom II, fasc. 1/1996, p. 220–222, *Glosar II*, în „Arhiva Românească“, tom. II, fasc. 2/1996, p. 242–243.

² Vezi siglele utilizate în *Glosar I* și II. În plus:

– M. Grecu, A. Baubec, Zeidula Mambet, *Dicț. rom.–turc* = Grecu Mitică, Baubec Agiemin, Mambet Zeidula, *Dicționar român-turc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

– Lambros Peșinis, *Dicț. grec-rom.* = Lambros Peșinis, *Dicționar grec-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

– DN₃ = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, Editura Academiei R.S.R., București, 1978.

– *Dicționar neogrec-român* = colectiv, *Dicționar neogrec-român*, Editura Demiurg, București, 1996.

– S. Cotelulis, *Dicț. rom.-grec.* = Socratis Cotelulis, *Dicționar român-grec*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.

– DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., București, 1975.

DIMIR BOZA (DEMIR BOZAN), adică antimonion (andimonion) (Ms. 98–1818; Ms. 98–1822) este traducerea a doi termeni din turcă: „demir“ = fier, ancoră, blacheu (Grecu, Baubec, *Dicț. turc-rom.*, p. 86) și „boza“ = bragă (ibid., p. 54). Metaloidul de culoare alb-cenușiu, cu aspect metalic, folosit la diferite aliaje (DN₃, p. 76) este antimoniul sau stibiul, tradus cuvânt cu cuvânt în limba turcă (Scriban, *Dicț.*, p. 106; L. Șăineanu, *Infl. orient. II*, p. 59).

FILOS, adică pluta (Ms. 98–1822) este traducerea cuvântului grecesc „fellos“ = plută, specie de plop (*Dicționar neogrec-român*, p. 573).

MUHABIT HANELI (MUHABET HANALI), adică citarii de Hindia mari (Ms. 98–1818; Ms. 98–1822; Ms. 109–1823) este o traducere printr-un termen tot turcesc, deoarece „citarea“ provine din tc. „çetare“ cu sensul de stofă turcească fină, vărgată, un fel de alagea (DA, I₂, p. 485; CADE, p. 277; Șăineanu, DULR, p. 134).

SANGULIE, adică bogasiu de Franța (Ms. 98–1818). În dicționarele consultate de noi (Scriban, *Dicț.*, p. 1153; Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*, III, p. 1362, CADE, p. 1100, Șăineanu, DULR, p. 559; DLR, X₁, p. 73) termenul de „sangulie“ este definit ca o țesătură foarte subțire de mătase, maramă vărgată cusută cu mătase și fir, ceea ce ar veni în contradicție cu echivalentul „bogasie“, definit drept stofă sau pânză colorată și lustruită, importată din Orient, întrebuițată mai ales la căptușeală (Scriban, *Dicț.*, p. 182; Șăineanu, DULR, p. 70; DA, I₁, p. 596). De altfel, dicționarele citate mai sus, cu excepția lui Scriban, nu dau etimologia cuvântului „sangulie“, cea propusă de Scriban din turcă și greacă „synga lymna“ = „invelitoare“ fiind discutabilă.

SPERMAȚITON, adică unt de pește (Ms. 98–1822) este traducerea din cuvântul grecesc „spermatseto“ (S. Cotelulis, *Dicț. rom.-grec*, p. 454), neadaptat complet sistemului fonetic românesc. Corespondentul românesc „spermanțet“, substanță solidă, translucidă, de culoare albă, cu aspect de ceară, care se extrage din craniul unei specii de balenă, folosită în cosmetică, în fabricarea lumânărilor, stearină, ulei de cașalot, a intrat în limbă din latină „sperma coeti“ (Șăineanu, DULR, p. 603), din rusă sau italiană „spermanceti“ (Scriban, *Dicț.*, p. 1229), din germanul Spermanzet (DLR, X₄, p. 1352). Credem că autorii DEX-ului (p. 882) se apropie cel mai mult de adevăr, indicând originea grecească a termenului, fapt demonstrat și de exemplul nostru.

TUTIAC (TUTGHEAI), adică unt de dude (Ms. 98–1818; Ms. 98–1822) traduce cei doi termeni turcești „dut“ = dudă (A. Baubec, M. Grecu, *Dicț. turc-rom.*, p. 101) și „yağ“ = unt, ulei, grăsime (ibid., p. 357), cu adaptările fonetice corespunzătoare („d“ sonor inițial devine „t“ surd prin asimilare cu „t“ următor, iar „ğ“ turcesc nu se pronunță).

VARAC (VARAH), adică poleială (Ms. 98–1818; Ms. 98–1822) poate fi traducerea turcescului „varaka“ = document, hârtie (A. Baubec, M. Grecu, *Dicț. turc-rom.*, p. 352). Credem însă că sensul de „poleială“ se referă la sensul de „argintiu“ (hârtie argintată-staniol) pentru care avem corespondentul turcesc „berrak“ (M. Grecu, A. Baubec, Mambet Zeidula, *Dicț. rom.-turc*, p. 27), care poate explica destul de convingător pe „varac“ (alternanța b/v fiind frecventă în multe limbi).

VOLTA. În Ms. 98–1822 întâlnim următoarea precizare: „undițele ce să zice volte“. Este vorba de turcescul „olta“, care înseamnă „undiță“ (M. Grecu, A. Baubec, Mambet Zeidula, *Dicț. rom.-turc*, p. 336), căruia copistul i-a adăugat o consoană sonoră de sprijin pentru ușurarea pronunției.